

Joanna Ślósarska

"Poezja i egzystencja : o twórczości poetyckiej Kazimierza Świegockiego : studia - szkice - interpretacje", pod red. Stanisława Szczęsnego, Siedlce 1999 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 93/2, 242-245

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie Małgorzaty Czermińskiej należy zaliczyć do grupy tych tekstów krytycznych, które w zagmatwanej i dość skomplikowanej problematyce dokumentu osobistego próbują zaprowadzić ład, nie rezygnując z jasności i klarowności, przy niesłychanie wyostrojonej świadomości warsztatu metodologicznego.

Sławomir Buryła

POEZJA I EGZYSTENCJA. O TWÓRCZOŚCI POETYCKIEJ KAZIMIERZA ŚWIEGOCKIEGO. STUDIA – SZKICE – INTERPRETACJE. Pod redakcją Stanisława Szczęsnego. Siedlce 1999. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, ss. 362.

Zbiór opracowań poświęconych poezji Kazimierza Świegockiego, poprzedzony wstępem Krzysztofa Dybciaka, złożony jest z czterech odrębnie zatytułowanych części podkreślających profil tematyczny zawartych w nich rozpraw. Część pierwsza, *Perspektywy poezji*, stanowi wprowadzenie w biografię literacką Świegockiego. Poszukując źródeł w tradycji, krytycy (Zbigniew Andres, Waldemar Smaszcz, Bohdan Urbankowski) wskazują na bliską poecie praktykę oraz ideologię autentystów. Zgodnie też podkreślają, iż strategią maksymalnego zbliżenia podmiotu lirycznego do pozycji uczestnika zdarzeń łączy Świegocki z partycypacją w mitach i topice śródziemnomorskiej, aktualizując treści przekazów kulturowych w funkcji składników sytuacji lirycznej. Praktyka ta decyduje o ewolucji autentyzmu, a w połączeniu z grą wyobraźni stanowi o znaku rozpoznawczym poety. Zdaniem Urbankowskiego, można tutaj mówić o postawie neoautentyzmu, której wyznacznikiem podstawowym jest mityzacja i uniwersalizacja natury, środowiska rodzinnego i rodzimej kultury ludowej. Mit domu jako centrum świata, mit Ziemi pośredniczącej między człowiekiem a Naturą, mit Natury utożsamionej z bytem – decydują w ujęciu podmiotu lirycznego o charakterystyce miejsca codziennych doświadczeń. Aksjologiczne i obrazowe nacechowanie owego szczególnego miejsca wyrażone jest przede wszystkim w przedstawieniach ogrodu, sadu, gaju i lasu; zdaniem Andresa, są to ulubione topoty Świegockiego. W ich kręgu Ziemowit Skibiński wyróżnia też symboliczno-obrazowe przedstawienia żywiu wody, w tym mit potopu otwierający dyskurs metafizyczny.

Przechodzenie od liryki pejzażowej do wizji katastroficznych, temat śmierci jako odwróconego Drzewa Życia, o której pisze w swojej rozprawie Walentin Oskockij, konstituuje cykle obrazów mentalnych wymagających dodatkowych objaśnień w kontekstach judaistycznej i chrześcijańskiej tradycji kulturowej. Podejmując tę problematykę Antoni Czyż wskazuje na specyfikę wyobraźni ontologicznej Świegockiego, której wykładnikami są egzystencjalne i metafizyczne sądy o postaci Boga, zanurzonego w świecie przyrody i przekraczającego równocześnie jej przypadłość. Zdaniem Stefana Wrzoska, poetycka ontologia i epistemologia Świegockiego realizowane są głównie przez układy metafor, które dynamizują dyskurs, modelują znaczenia zwielokrotniając sensy słów i wyznaczając nowe osie referencji. Aleh Łojka podkreśla natomiast funkcję przyimków i przysłówków w organizacji struktury czasoprzestrzennej poetyckiego kosmosu, wskazując tym samym na ścisłą więź formy językowej i tematu w wierszach autora *Labiryntu*.

Druga część publikacji, zatytułowana *Poezja i bycie*, obejmuje studia z pogranicza literaturoznawstwa, filozofii i religioznawstwa. Kluczowe dla tej części pojęcie „bycia” stanowi nawiązanie do wypowiedzi Andrzeja Chmieleckiego, wprowadzającego rozróżnienie na byt i bycie w sensie odpowiedniości do istnienia fizycznego i duchowego. Zdaniem tegoż autora, człowiek jest istotą duchową o tyle, o ile sam siebie stwarza kreując wewnętrzny kosmos, co jest równoznaczne z przechodzeniem stanu fizycznego w metafizyczny. Chmielecki wyodrębnia w poezji Świegockiego trzy kierunki metafizycznego myślenia: panteistyczny (kosmocentryczny), teistyczny (teocentryczny) i prometeistyczny (antropocentryczny).

Ideę dualizmu bytu i bycia przywołuje także Mieczysław Gogacz. W nawiązaniu do metafizyki Arystotelesa i Tomasza z Akwinu podkreśla, iż rewizję tych tradycji w poezji Świegockiego można rozpatrywać przyjmując jako punkt wyjścia pojęcie sytuacji poetyckiej, będącej nośnikiem niedualizmu. Sytuacja poetycka integruje treści duchowe z danymi percepcji, zachowując równocześnie postawę zdziwienia i zachwytu, właściwą człowiekowi poznającemu i przeżywającemu świat realny w perspektywie kreowanej przez esencjalnie metafizyczny kontur egzystencji. W tak konstytuowanej sytuacji lirycznej temat Stworzenia będzie miał pierwszeństwo przed tematem Odkupienia – ten wątek myślowy podejmuje Ryszard Skwarski rozpatrujący poetykę Świegockiego w kontekstach hermeneutyki; w tychże kontekstach Skwarski analizuje również problem osi referencji języka symbolicznego, szczególnie w jego odniesieniu do fizycznych i podlegających percepcji stanów rzeczywistości.

Wydobyty w studium Skwarskiego motyw lęku w poezji Świegockiego, wyrażany przez kontrastowe zestroje obrazów światła i mroku, akcentowany jest także w rozprawie Michała Świdzińskiego. Autor ten, przywołując idee metafizyczności materii i Boga-Logosu zanurzonego w egzystencji, na marginesie odwołań do Heraklita, Pierre'a Teilharda de Chardin czy Karla Jaspersa, rozważa temat przemiany i „bycia ku śmierci” w poezji Świegockiego oraz związane z tym tematem wyznaczniki konstrukcji podmiotu lirycznego – zamaskowanie w roli strażnika czasu zderzone z postawami zagubienia i lęku, a rozstrzygane w symbolicznych projekcjach wieczności i wolności, w topice koła, węża i ptaka. Analizując rozmowę poety z wiecznością, pragnienie wglądu w nicość z równoczesną jej negacją przez powtarzanie motywu koła i cykliczności, Marek Kazimierz Siwiec podkreśla dodatkowo zastosowanie chwytu hiperbolizacji stanów świata, przedmiotów, zjawisk i zachowań w poetyckim kosmosie Świegockiego.

Kreacyjna obrazowość liryki autora *Morza utraconego* jest przedmiotem rozważań Stanisława Czerniaka. Zgodnie z przyjmowanym przez niego paradygmatem interpretacyjnym dynamizm obrazów może stanowić przyczynę zakłóceń w porządku aksjologicznym. Konflikt *sacrum* i wyobraźni, zawarty w poezji Świegockiego, funduje zasadę tragiczności, paralelną, jak twierdzi autor rozprawy, do koncepcji wyrażonej przez Maxa Schellera. Sytuując interpretowaną twórczość w kontekstach metafizycznych, Roman Krawczyk i Marian Filipiak wskazują także na *Biblię*. Zdaniem Filipiaka, należy przede wszystkim uwzględnić wśród licznych korespondencji ważność źródła, jakim jest dla poetyki Świegockiego *Księga Koheleta* z zarysowaną w niej antynomicznością ludzkich postaw i próbą odzyskania jednoczącej zasady egzystencji.

Trzecia część publikacji, pt. *Motywy. Tematy. Konteksty*, poświęcona jest szczegółowym aspektom formy i treści badanej poezji. Autorzy czterech studiów (Marek Klecel, Ziemowit Skibiński, Ewa Zgolińska i Hanna Prosnak) nawiązują do sygnalizowanej już problematyki mitów, toposów, symboli i archetypów, konkretyzując ją przez ograniczenie i wyselekcjonowanie kontekstów lub przez odniesienie do wybranego układu wierszy Świegockiego.

Na znaczenie mniej oczywistych kodów tematycznych zwraca uwagę Lola Zwonariowa proponując rozpoznanie poetyki Świegockiego z punktu widzenia kodu zoomorficznego. Autorka wydobywa charakterystyczne dla badanej poezji przedstawienia zoomorficzne (ryby, płazy, owady, ssaki, ptaki) reprezentujące uniwersum przestrzeni. Łącząc owe przedstawienia z tradycją ludową i mitologią słowiańską, Zwonariowa dookreśla temat ambiwalencji znaczeń poszczególnych przedstawień. Na prymat zasady ambiwalencji w obrazowaniu świata wskazuje także Krystyna Wojtczuk w językoznawczym studium poświęconym wykładnikom leksykalnym kolorów w wierszach Świegockiego. Biel i czerń oraz złoto i srebro to dominanty organizujące wyglądy i stany przedstawianych przez poetę przedmiotów.

Z kolei temat jakości brzmieniowych stanowi przedmiot rozważań Jagny Dankowskiej. Autorka przywołuje historyczne konceptualizacje formy muzycznej jako nośnika

idei i znaczeń metafizycznych oraz wskazuje na występowanie idei form muzycznych w poezji Świegockiego. Równocześnie też podkreśla za nim antynomiczność przyrodzonej dźwięczności natury, wyrażającej swoją siłę i witalność za pośrednictwem swoistych brzmień. Funkcję szczególną w biologicznie i metafizycznie interpretowanych układach brzmień pełni cisza oraz dźwięki nacechowane symbolicznie – autorka akcentuje tutaj przede wszystkim symbolikę wiatru, do której poeta powraca ze względu na fascynującą koniunkcję przeciwieństw jakości metafizycznych i fizykalnych przypisywanych w kulturze wiatrowi.

Warsztat poetycki autora *Przymierza z czasem* to także, jak to ujmuje Janina Gardzińska, zespół określonych środków stylistyczno-składniowych, wśród których należy przede wszystkim wyróżnić, zdaniem badaczki, pytania deliberatywne, spełniające funkcję modalną niepewności i otwierające dialog z czytelnikiem. Pytania deliberatywne w poezji Świegockiego to pytania medytacyjne, wyrażające trafnie postawę podmiotu mówiącego w relacji do przedstawianej sytuacji lirycznej – twierdzi Gardzińska, nawiązując do semantyki tekstów.

Czwartą część publikacji (*Interpretacje*) otwiera studium Teresy Kostkiewiczowej pt. *Rozłączenie – dialog tekstów?* Autorka rekonstruuje w toku analizy porównawczej dwugłosowość topiki rozłączenia, wpisanej w historię polskiej poezji wierszami Juliusza Słowackiego (*Rozłączenie* – 1835) i Kazimierza Świegockiego (*Rozłączenie* – 1962). Istota dialogowości formy i tematu zestawionych tekstów tkwi, zdaniem autorki, w zawartym w nich ujęciu stosunku człowieka do natury. W wierszu romantyka więź empatyczna z przyrodą sprawia, że dramat rozłączenia matki z synem staje się dramatem przeżywanym przez całą rzeczywistość. W wierszu Świegockiego natura separuje się od ludzkich pragnień, a wraz z nią zamyka się w swojej osobliwej niewiedzy o ludzkim świecie sam Bóg.

Na gruncie badań porównawczych sytuuje też swoje rozważania Stanisław Szczęsny. W kontekście krytycznoliterackiej i poetyckiej recepcji średniowiecznych toposów śmierci autor poddaje analizie utwór *Żale umierającego*, którym Świegocki nawiązuje do tradycji monologu lirycznego zawierającego instrumentację gatunkową lamentu. Z podjętą przez Szczęsnygo refleksją, dotyczącą obrazowania inicjacyjnych faz egzystencji w utworach Świegockiego, korespondują szkice Andrzeja Sulikowskiego i Zbigniewa Lisowskiego poświęcone tematyce poczęcia i starości. Bogate w szczegóły tło porównawcze mitologii greckiej wprowadza w swoim tekście Henryk Pustkowski, rozpatrujący dyskursywną rewizję motywu Dedala zaproponowaną przez Świegockiego. Do szerokiego, na osi synchronii i diachronii, tła symboli kulturowych nawiązuje także Agnieszka Łopot w swojej interpretacji topiki labiryntu. Ostatni szkic zawarty w tej części publikacji, autorstwa Szczęsnygo, stanowi syntetyczne uogólnienie idei całego zbioru – ukazuje związki biografii poety z jego twórczością oraz zamysł i cel pośredniej prezentacji Świegockiego, wyrażonej książkową edycją prac naukowych i eseistycznych poświęconych jego twórczości. Część tych prac była przedstawiona na międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w kwietniu 1998 przez Koło Polonistów działające przy Instytucie Filologii Polskiej ówczesnej Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach (obecna Akademia Podlaska).

Prezentowany tom studiów wnosi do polskiego literaturoznawstwa inspiracje prowadzące w trzech kierunkach. Po pierwsze, daje podstawę do uznania celowości głębokich i wszechstronnych rozważań wokół tekstów poetyckich, których znaczenie w tradycji dopiero się kształtuje, a podmiot autorski owych tekstów jest nadal aktywnym uczestnikiem dialogu z czytelnikiem. Po drugie, za ceną inspirację metodologiczną płynącą z tomu *Poezja i egzystencja* można uznać wielostronność perspektyw filozoficznych, antropologicznych, historycznoliterackich, aktualizowanych na użytek interpretacji konkretnej poetyki immanentnej. Po trzecie, inspiracją – być może, najważniejszą – jest polemiczność proponowanych perspektyw interpretacyjnych wobec tendencji charakterystycznych dla

literatury i krytyki postmodernistycznej. Owa polemiczność, jak to podkreśla Wrzosek w swoim szkicu *Pochwała rozumu poetyckiego*, jest bezpośrednim efektem postawy twórczej Świegockiego, który konsekwentnie broni się przed użyciem języka w poezji jako narzędzia gry i symulacji prawdy.

Joanna Ślósarska

Philippe Lejeune, WARIACJE NA TEMAT PEWNEGO PAKTU. O AUTOBIOGRAFII. Pod redakcją Reginy Lubas-Bartoszyńskiej. Przełożyli Wincenty Grajewski, Stanisław Jaworski, Aleksander Labuda, Regina Lubas-Bartoszyńska. Kraków 2001. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, ss. XVIII, 312. „Horyzonty Nowoczesności”. [T.] 16. Komitet redakcyjny: Michał Paweł Markowski, Ryszard Nycz (przewodniczący), Małgorzata Sugiera.

1. *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii* – to pierwszy polski wybór prac Philippe’a Lejeune’a. Pozwala nie tylko poznać koncepcje, które w podręcznikowych opracowaniach dotyczących autobiografii traktowane są już jako klasyczne, ale i zobaczyć jednego z najśłynniejszych dziś znawców tej problematyki od strony wielu rozmaitych zajmowanych przez niego postaw. Tym bowiem, co niewątpliwie wyróżnia Lejeune’a spośród innych badaczy, jest świadome łączenie trzech form aktywności związanych z autobiografią: badawczej, autorskiej i popularyzatorskiej.

Jest więc Philippe Lejeune przede wszystkim wiernym badaczem autobiografii. Od pierwszych dwu książek: *L’Autobiographie en France* (1971) i *Le Pacte autobiographique* (1975), w których sformułował swoje podstawowe tezy; poprzez *Je est en autre. L’autobiographie, de la littérature aux médias* (1980) oraz *Moi aussi* (1986), gdzie tezy te rozwijał, a nierzadko także weryfikował; aż po *Les Brouillons de soi* (1998) i *Pour l’autobiographie. Chroniques* (1998), zbiory ujawniające coraz większe osobiste zaangażowanie – Lejeune konsekwentnie zajmuje się problematyką piśmiennictwa autobiograficznego. Przy czym w jego zainteresowaniach dokonują się w owym czasie dwie istotne zmiany.

Jeśli w latach siedemdziesiątych Lejeune analizuje arcydzieła literatury, teksty Rousseau, Gide’a, Sartre’a, Leiris’a – to od początku lat osiemdziesiątych „demokratyzuje się”, coraz więcej miejsca poświęcając „formom najbardziej elementarnym, ale również najbardziej rozpowszechnionym, dyskursu i piśmiennictwa autobiograficznego” (s. 198), czyli autobiografiom zwykłych ludzi. Okazuje się bowiem, że autobiografie takie, pisane przez kupców i sklepikarzy, nauczycieli i urzędników, nie są niczym wyjątkowym. Lejeune odnajduje je najpierw w zbiorze specjalnym francuskiej Biblioteki Narodowej o sygnaturze Ln 27, a następnie w serii książek autobiograficznych wydawanych na koszt autora w wydawnictwie „La Pensée Universelle”. Doprowadzi go to również do opublikowania, zarzuconej wcześniej na wiele lat po pierwszej lekturze, autobiografii swego pradziadka, kupca bławatnego żyjącego w drugiej połowie XIX wieku¹. A następnie do działalności w L’Association pour l’Autobiographie et le Patrimoine Autobiographique (Stowarzyszeniu na Rzecz Autobiografii i Dziedzictwa Autobiograficznego). To przesuwanie się punktu ciężkości w zainteresowaniach Lejeune’a dobrze oddaje jego pierwsza polska książka, w której znalazły się najważniejsze teksty ze wszystkich (oprócz *L’Autobiographie en France*) wymienionych w poprzednim akapicie pozycji.

Druga zmiana – jej bezpośrednio nie dostrzeżemy już w omawianej książce – dokonuje się u Lejeune’a nieco później, a polega na zwróceniu się w stronę dzienników osobistych (*Journal personnel* – taką kategorią posługuje się on konsekwentnie, nie zaś bardziej rozpowszechnioną w tradycji francuskiej *journal intime* – dziennik intymny). Tu już od

¹ X.-E. Lejeune, *Calicot. Enquête de Michel et Philippe Lejeune*. Paris 1984.